

Антон МЕЛЬНИК

ХРОНОЛОГІЯ БУДІВНИЦТВА ХРАМІВ НА ДУБЕНЩИНІ

Слово «храм» – це узагальнена назва православних будівель сакрального архітектурного мистецтва. Термін «храм» має подвійне значення і почав використовуватись християнами не раніше IV ст., оскільки до того часу так називались

лише язичницькі капища. Відчуваючи відразу до всього язичницького, послідовники Христа не хотіли запозичати звідти нічого і, взагалі, ставились до термінології дуже обережно. Однак у словах Спасителя ми не знаходимо жодного заперечення відносно

цього терміну, а навпаки, Він сам використовував його. Термін «храм» у своїх посланнях

часто використовував і св. ап. Павло: «Хіба ви не знаєте, що ви - храм Божий і Дух Божий

живе у вас? Якщо хто зруйнує храм Божий, того покарає Бог: бо храм Божий святий, а цей

храм – ви (ІКор.3.16-17).

Використовується в православній термінології і слово «церква», яке має також подвійне значення. Професор М.Е.Поснов давав йому таке визначення: «Церква – це

заснована і керована Ісусом Христом, Сином Божим, спільнота віруючих в Нього, освячених Святим Духом в Таїнствах з надією на очищення від гріхів і спасіння в майбутньому житті людей» [1]. З іншого боку, церквою називають спеціальний будинок,

який збудований в ім'я Боже і призначений для спільних богослужінь.

В часи богословських суперечок християни, на відміну від еретиків, стали називати свої храми «соборами». Пізніше храми почали отримувати назву тієї особи чи події, на

честь якої вони збудовані, а термін «собор» став як титул і його почали присвоювати

особливим, величним храмам. Це збереглося і до наших днів.

Заходячи до храму, як ніде інде, стаємо відчувати своє наближення до Бога.

Недаремно церковні споруди називають застиглою музикою. Створені генієм стародавніх

майстрів, вони вражають навіть атеїста величністю своїх архітектурних форм та воістину

небесною гармонією. Внутрішній простір храму є образом Неба і Землі. Форми куполів,

стовпів та інших архітектурних елементів у поєднанні з настінним розписом символізують

сходження Благодаті Божої на тих, хто прийшов для щирої розмови з Творцем.

Зображення святих мучеників є ніби дороговказами до Вишнього Єрусалиму і разом з

тим – каналами, через які Господь подає Благодать вірним. Символізуючи собою __духовний потойбічний світ, все це багатство образів та символів завершує купол. Він ніби

видимим чином об'єднує небесних членів Церкви із земними.

Одним з перших храмів Дубенщини, згадка про який дійшла до наших днів, була домова церква Дубенського замку князів Острозьких. Про цей храм пише

П.Н.Батюшков у

книзі «Волинь», вказуючи на те, що князем Костянтином Костянтиновичем Острозьким

(1527-1608) були перенесені із його замкової церкви в Дубенський Миколаївський собор дуже древні ікони Богоматері і св. Миколая, а також два великі чавунні п'ятисвічники і пом'яник Костянтина Острозького [2].

Першими парафіяльними храмами в м. Дубно були дерев'яні православні церкви св. Миколая і св. Іллі та католицький костел св. Андрія. Біля північної стіни костелу св. Андрія, на місці старого цвинтаря, в 1617 році, за ініціативи князя Януша Острозького, було закладено підвалини монастирського мурованого костелу Непорочного зачаття Пречистої Діви Марії, будівництво якого було завершено в 1629 році. Що стосується архітектоники костелу, то вона була реалізована у вигляді тринавної базилики з нартексом і однією шестигранною абсидою. До витягнутої п'ятирусної східної частини прилягав невеликий об'єм і п'ятирусна башта-дзвіниця з бароковим завершенням оригінальної форми [3].

Церква св. Миколая згадується у зробленому записі в Луцькій городській книзі про подію, що сталася у Дубні 22 липня 1596 року: «... был есми в месте Дубне и видел есми человека на смерть забитого, лежачего, на марах, посеред рынку Дубенского, против церкви Святого Миколы» [4]. Отже, на той час Свято-Миколаївський храм уже діяв і ще три століття опісля возносила хвала Господу із його амвона. Але будівлі, як люди, не вічні і уже у XIX столітті дерев'яна споруда стала настільки трухлявою, що більше у ній не можна було проводити богослужіння [5]. Побудувати нову церкву зубожіле православне населення не мало змоги. Не було коштів і в міській казні, щоб допомогти громаді, тому у 1855 році Свято-Миколаївській громаді був наданий у користування костел монастиря бернардинів, який на той час зазнав такого занепаду, що не зміг ввійти у список штатних монастирів за критерієм забезпеченості, що встановила Росія для католицьких монастирів на звільненій від Польщі території [6].

Дві реконструкції витримав храм за своє існування, переходячи із підпорядкування католицької громади до православної і назад - до католицької. Та найбільше зазнала споруда пошкодшень, а храм – наруги, коли в ньому була розміщена Дубенська в'язниця

№2. «У мурах та підземеллі колишнього костелу від рук сталінських катів-поплічників загинули сотні мирних жителів Дубна та навколишніх населених пунктів. Більшовицькі бандити застосовували звірячі тортури: своїм невинним жертвам вони обмотували руки колючим дротом та безжалісно знищували, а вже з черепів вбитих людей робили то

попільнички, то ще якісь речі. Ця “фабрика смерті” діяла з березня 1944 року, саме в той час, коли Дубно було “визволене” Червоною Армією. Щоб не було чути пострілів, енкаведисти вмикали тракторний двигун чи гучну музику» [8].

Тривалий час за радянської влади будівля використовувалася не як культова споруда, а як звичайний склад Дубенського змішторгу. У 1980 р., на замовлення відділу культури Дубенського міськвиконкому, Львівська комплексна архітектурно-реставраційна майстерня інституту «Укрпроектреставрація» здійснила візуальне обстеження будівлі храму та його архітектурні обміри. За результатами обстеження храму, розроблено план його реставрації, запропоновано технологію консерваційно-оздоблювальних робіт [9].

Ремонтно-реставраційні роботи стали вестися в міру поступлення коштів, в основному, за рахунок пожертв. На подвір’ї собору, де перезахоронені залишки давніх поховань і останки закатованих енкаведистами людей, збудована каплиця.

Всередині собору, з благословіння владики Даниїла (Чокалюка), проведено розпис бокових нав і колон Миколою Тимчаком за власним проектом. Крім канонічних ікон художником були написані авторські роботи: «Архангельський собор», «Вигнання з раю...», «Благовіщення», ікона в рамі «Ісус Христос із чашею і хлібом» та ікона св. прп. Меркурія, ігумена Бригинського, у якій зберігається частка його нетлінних мощей. Миколою Тимчаком виконані також різьблені елементи іконостасу та Плащаниці, притворні ікони в іконостасі і спускна ікона Божої Матері «Почаївська», а також багато менш примітних, але вкрай необхідних для проведення богослужінь атрибутів.

Дерев’яна церква св. Іллі діяла аж до початку ХХ століття і в 1908 році була замінена новим мурованим храмом, в якому невдовзі було влаштовано другий вівтар на честь святого рівноапостольного князя Володимира та, згідно з розпорядженням Священного Синоду від 31 серпня 1909 р., надано храму статус собору.

Архітектурна стилістика нового храму цілком вкладалася в канонічні рамки неоросійського стилю, що офіційно привився у всіх єпархіях російської імперії. П’ятиверха, п’ятикутна цегляна споруда, з прилягаючою з півночі дзвіницею, збудованою у російсько-візантійському стилі, має кілька входів - з півночі, сходу і заходу. Головний вхід до храму влаштований з центральної вулиці міста, що зумовило дещо незвичну орієнтацію будівлі в південно-північному напрямку, нехарактерну для православних храмів [7].

З 27 липня 2011 року, з призначенням вікарія Рівненської єпархії Преосвященного

Михаїла (Бондарчука) єпископом Дубенським, Свято-Іллінському собору було присвоєно звання «кафедральний». Одним з найдавніших дерев'яних храмів, що зберігся до наших днів є храм св. вмч. Георгія Побєдоносця УПЦ (МП), побудований біля старої церкви, яка вже існувала з 1663 року, і освячений 22 липня 1700 року. Церква вирізняється серед Волинських церков своєю рідною архітектурою і належить до унікального зразку народного храмового будівництва. З архітектурної точки зору це – триверхий храм, який складається з трьох квадратних у перерізі зрубів. Середній зруб є масивним і помітно домінує над двома, рівними по висоті, бічними зрубами. Він має восьмикутне завершення з приплюснутою банею. Над вівтарем і притвором знаходяться такі ж бані, тільки меншого розміру. Сама церква - дерев'яна, поставлена на кам'яному фундаменті. В середині знаходяться старовинні ікони та великої мистецької цінності іконостас. Дві з ікон були написані відомим іконописцем XVII-XVIII ст. Іовом Кондзелевичем. Поруч з церквою у 1869 р. була збудована дзвіниця, на якій зараз є п'ять дзвонів, різного розміру, ваги та віку. Один з них з зображенням розп'яття, найбільший, вагою 185 кг, відлитий у 1727 р., знаходився колись на баштовому годиннику Дубенського замку. Два малих дзвони, вагою 25 і 15 кг, відлиті в 1936 р. у Станіславі, та ще два розколотих, з 1732 та з 1746 років, - відпочивають [10].

Будівництво храмових споруд, дерев'яних (Д) і мурованих (М), які збереглися до сьогодення, відбувалось у наступному хронологічному порядку:

- 1629 – м. Дубно. Собор свт. Миколая Чудотворця УПЦ КП, (М)
- 1630 – м. Дубно (Хоспіс). Костел монастиря кармеліток, (М).
- 1640 – с. Мильча. Храм Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (М)
- 1643 – м. Дубно (Кемпа). Храм Преображення Господнього УПЦ КП, (М)
- 1658 – м. Дубно. Монастирський корпус ордену оо. Бернардинів, (М).
- 1686 – м. Дубно. Свято-Варваринський жіночий монастир УПЦ КП, (М)
- 1700 - м. Дубно (Сурмичі). Храм св. вмч. Георгія Побєдоносця УПЦ (МП), (Д)
- 1711 – с. Збитин. Храм Покрови Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (Д)
- 1729 – с. Варковичі. Костел ченців ордену оо. бернардинів, (К).
- 1737 – с. Княгинин. Храм Воздвиження Чесного Хреста Господнього УПЦ (МП), (Д)
- 1740 – с. Студянка. Храм свт. Миколая Чудотворця УПЦ (МП), (Д)
- 1746 – с. Семидуби. Храм св. вмч. Димитрія Солунського УПЦ КП, (Д)
- 1759 - с. Івання. Храм Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (Д)
- 1765 - с. Білоберіжжя. Храм Архистратига Михаїла УПЦ КП, (Д)
- 1771 – с. Носовиця. Храм Собору Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (Д)
- 1779 - м. Дубно (Страклів). Собор Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (М)
- 1787 – с. Мирогоща. Храм Архистратига Михаїла УПЦ КП, (Д) 1789 – с. Квітневе. Храм св. вмч. Димитрія Солунського УПЦ КП, (Д)
- 1800 – с. Пирятин. Храм Архистратига Михаїла УПЦ (МП), (Д)

1832 - м. Дубно. Костел Яна Непомука РКЦ, (М)
1850 - м. Дубно. (Підборці). Храм Вознесіння Господнього УПЦ КП, (Д)
1858 – с. Рачин. Храм св. вмчч. Варвари УПЦ (МП), (Д)
1867 – с. Жорнів. Храм св. ап. і єв. Іоана Богослова УПЦ КП, (Д)
1869 – с. Нагірне. Храм св. ап. і єв. Луки УПЦ КП, (Д)
1869 – с. Підлужжя. Храм Покрови Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (Д)
1877 – с. Листвин. Храм св. вмч. Георгія Побідоносця УПЦ (МП), (Д)
1878 – с. Судобичі. Храм свв. безср. Косми і Дем'яна УПЦ (МП), (Д)
1884 - с. Плоска. Храм Покрови Пресвятої Богородиці УАПЦ, (Д)
1885 – с. Мокре. Храм св. прп. Пераскеви Сербської УПЦ КП, (Д)
1885 – с. Молодаво. Храм Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (Д)
1896 – с. Повча. Храм Святої Трійці УПЦ (МП), (Д)
1897 – с. Жорнів. Каплиця блв. кн. Олександра Невського УПЦ КП, (М)
1899 – с. Верба. Храм Святої Трійці УПЦ (МП), (Д)
1906 – с. Буща. Храм св. прп. Олексія УПЦ КП, (Д)
1906 – с. Соснівка. Храм Воздвиження Чесного Хреста Господнього УПЦ КП, (Д)
1906 – с. Стовець. Храм Преображення Господнього УПЦ (МП), (Д)
1908 - м. Дубно. Кафедральний собор св. пр. Іллі УПЦ КП, (М)
1911 - с. Великі Загорці. Храм св. вмч. Димитрія Солунського УПЦ (МП), (М)
1912 – с. Птича. Храм Успіння Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (М)
1913 - с. Тростянець. Храм свт. Миколая Чудотворця УПЦ КП, (М)
1914 – с. Білогородка. Храм св. ап. і єв. Луки УПЦ (МП), (Д)
1916 – с. Грядки. Храм Святого Духа УПЦ (МП), (Д)
1917 - с. Берег. Храм св. рівноап. Кирила і Мефодія УПЦ (МП), (М)
1930 – с. Рачин. Храм Казанської ікони Божої Матері УПЦ (МП), (М)
1936 - с. Великі Сади. Храм Покрови Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (М)
1938 – с. Варковичі. Храм Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (М)
1945 – с. Круки. Храм св. вмч. Георгія Побідоносця УПЦ (МП), (Д)
1950 - с. Тараканів. Храм Святої Трійці УПЦ КП, (Д)
1965 – с. Привільне, Свято-Троїцька церква УПЦ КП, (Д)
1990 – с. Залужжя. Храм блв. кн. Олександра Невського УПЦ (МП), (Д)
1990 – с. Тур'я, Анно-Зачатієвська церква УПЦ МП, (Д)
1991 - с. Дитиничі. Храм Успіння Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (М) 1991 – с. Довге Поле, Свято-Дмитрівська церква УПЦ КП, (М)
1991 – с. Злинець. Храм прп. Онуфрія Великого УПЦ КП, (М)
1991 - с. Кам'яниця. Храм свт. Миколая Чудотворця УПЦ КП, (М)
1991 – с. Миньківці. Храм Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (М)
1991 – с. Нараїв, Свято-Параскевська церква УПЦ КП (М)
1991 – с. Онишківці, Монастирський храм праведної Анни УПЦ МП, (К)
1991 – с. Переросля. Храм свв. ап. Петра і Павла УПЦ КП, (М)
1991 - смт. Смига. Храм св. прп. Іова Почаївського УПЦ КП і УАПЦ, (М)
1991 - с. Шепетин. Храм Вознесіння Господнього УПЦ КП, (М)
1992 – м. Дубно (Страклів), Різдво-Богородична церква УПЦ МП (М)
1992 - с. Малі Сади. Храм свв. ап. Петра і Павла УПЦ КП, (М)
1992 – с. Сатиїв. Храм Преображення Господнього УПЦ КП, (М)
1994 - м. Дубно (Волиця). Собор Покрови Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (М)
1996 – м. Дубно. Храм пр. Божого Іллі УПЦ (МП), (Д)
1997 – с. Озеряни. Храм Покрови Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (М)
1998 – с. Клинци. Храм св. рівноап. Марії Магдалини (МП), (М)
1999 – с. Варковичі. Храм св. ап. і єв. Луки УПЦ УПЦ (МП), (М)
1999 – с. Гірники. Храм рівноап. кн. Ольги УПЦ (МП), (М)
2000 – м. Дубно. Свято-Миколаївський жіночий монастир УПЦ КП, (М)

2000 – с. Залужжя. Храм блв. кн. Олександра Невського УПЦ (МП), (М)
 2000 – с. Привільне. Храм Святої Трійці УПЦ (МП), (М)
 2001 - м. Дубно (Хмільники). Храм Архангела Гавриїла УПЦ (МП), (Д)
 2003 - с. Бортниця, Церква свв. Віри, Надії, Любові і матері їх Софії УПЦ КП, (М)
 2004 - с. Миколаївка. Храм Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (М)
 2004 - с. Миколаївка. Храм Різдва Пресвятої Богородиці УПЦ (МП), (М)
 2005 - м. Дубно (Райлікарня). Каплиця св. вмч. і цілителя Пантелеймона УПЦ КП, (М)
 2005 - с. Голуби. Іверської ікони Богоматері жіночий монастир УПЦ (МП), (М)
 2005 – с. Липа. Храм свт. Миколая Чудотворця УПЦ КП, (М)
 2006 – с. Микитичі, Свято-Пантелеймонівська церква УПЦ КП, (М)
 2010 – с. Миколаївка. Свято-Іовський жіночий монастир УПЦ МП, (М)
 2010 – с. Вербя, Свято-Троїцька церква УПЦ КП, (М)
 2011 - м. Дубно (Підборці). Храм Вознесіння Господнього УПЦ (МП), (М)
 2011 – с. Майдан. Храм Успіння Пресвятої Богородиці УПЦ КП, (М)
 2012 – с. Видранка. Храм Казанської ікони Божої Матері УПЦ КП, (Д).__ Як видно із переліку храмів, складеному за датою їх введення в експлуатацію через чин Освячення, найбільша кількість новозбудов припадає на відносно невеликий відрізок часу незалежності України. Причому, десь за останні п'ять років оновлено зовнішній вигляд майже усіх давніх храмів Дубенщини і в багатьох з них засвітилися куполи «позолотою», як маяки Благодаті Божої.

Джерела та література

1. Поснов М.Е. *История Христианской Церкви.* – Брюссель, 1994. – С.12.
2. Батюшков П.Н. *ВОЛЫНЬ, исторические судьбы юго-западного края.* / С.-Петербург, 1888 г.
3. Сливчук Д. *Свято-Миколаївський собор* // Журнал «Рівненщина релігійна» №2, 2011, - С. 26-27.
4. Гупало В. *Середньовічний цвинтар при костелі св. Андрія у Дубні.* // «Там, де Ікви срібні хвилі плывуть...»: Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф., присвяченої укр.-польським взаєминам на Дубенщині. - Дубно, 2005, - С. 122-124.
5. Лісовська Ю., Ткачук А. *Таємниці Свято-Миколаївського собору: правда і легенди* // Газета «Замок» від 09.08.2007 р.
6. Лозов'юк І. *Давні Дубенські монастирі.* // *Нотатки краєзнавця.* - Дубно, 1994, - 16 с.
7. Рычков П. А. *Дорогами южной Ровенщины.* М.: «Искусство», 1989. - 176 с.
8. Пшеничний М. *Дубенський костел, рік 1947* // «Там, де Ікви срібні хвилі плывуть...»: Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф., присвяченої укр.-польським взаєминам на Дубенщині. - Дубно, 2005, - С. 13-14.
9. *Двічі відроджена церква* // Газета «Скриня» № 50 (592) від 14.12.2006.
10. Гавриленко О. *Свято-Юрійському храму 310 років.* // Газета «Скриня» № 15 (765) від 15.04.2010 р.